

A high-contrast, black and white graphic illustration. The central focus is a stylized, white silhouette of a man's face with a beard, looking slightly to the left. The background is black. In the top left and right corners, there are white, abstract shapes that resemble hands or parts of a face. At the bottom, there are more white, abstract shapes that look like hands or fingers. The overall style is minimalist and graphic.

ERASMUS SUOMESSA

SIMO HEININEN

Erasmus Rotterdamilaisen syntymästä on tänä vuonna kulunut 550 vuotta ja hänen pääteoksensa, Uuden testamentin tieteellisen laitoksen ilmestymisestä 500 vuotta. Humanistia on juhlittu laajalti – myös muualla kuin syntymäkaupungissa Rotterdamissa ja viimeisessä asuinpaikassa Baselissa. Luterilaisessa maailmassa hän on – Martti-tohtorin kiroamana – jäänyt varjoon. Hän on kuitenkin vaikuttanut myös suomalaiseen kulttuuriin.

Minulla on Europan viisain hevonen, sillä se on käynyt monissa yliopistoissa”, Erasmus kirjoitti vuonna 1516 suosijalleen, joka oli hänelle lahjoittanut tämän ratsun. Viisain hevonen ei kuitenkaan ylittänyt vanhan Rooman valtakunnan itä- ja pohjoisrajaa, Tonaavan ja Reinin linjaa. Kun erästä Erasmuskin ystävää kutsuttiin Tanskaan puolustamaan kirkkoa uutta luterilaista harhaoppia vastaan, hän varoitti: ”Matka on pitkä, pohjoinen ilmasto kestävämpi ja kansa sivistävämpi.”

Erasmuskin kirjeenvaihtokaveri ei ulottunut Pohjolaan. Sen sijaan hänen teoksiaan luettiin aina Itämeren maakuntia ja kaukaista Ruotsia myöten. Viipurin linnansaarnaajana oli vuodesta 1528 alkaen pommerilaissyntyinen Johannes Block, joka oli aloittanut uransa katolisena pappina Virossa, mutta siirtynyt reformaation puolelle ja avioitunut. Hänellä oli Viipuriin tullessaan mukanaan vajaan kahdensadan teoksen kirjasto. Siihen kuului suurissa kirjapainokaupungeissa Baselissa, Pariisissa ja Lyonissa ilmestyneitä kirkkoisien teoksia, Augustinusta, Hieronymusta, Origenestä. Hänellä oli myös Lutherin teoksia, Viipurissa hän hankki laajan latinankielisen postillan. Erasmuskin teokselta hänellä oli tämän Uuden testamentin selitysteokset sekä lyhyt maallikoille tarkoitettu kristinopin käsikirja. Block oli seurannut Lutherin ja Erasmuskin kiistaa tahdon vapaudesta ja hankki Lutherin kirjan sidotusta ratkaisuvallasta ja Erasmuskin siihen laatiman vastineen.

Tähän aikaan, 1520-luvun loppupuolella pernalaispoika Mikael Agricola kävi koulua Viipurissa. On luultavaa, että hän tutustui Johannes Blockiin ja tämän kirjastoon.

Siirryttyään Turkuun piispa Martinus Skytten sihteeriksi Agricola tutustui Erasmuskin oppilaaseen. Turun pormestarin poika Pietari Särkilähti oli aloittanut akateemiset opintonsa vuonna 1516 Rostockissa, mutta jatkanut niitä Louvainissa, jonne hän kirjoittautui toukokuussa vuonna 1517. Erasmus saapui Louvainiin kahta kuukautta myöhemmin. Hänen tehtävänsä oli organisoida yliopistoon Collegium trilingue, jossa opetettaisiin kolmea pyhää kieltä, hepreaa, kreikkaa ja latinaa. Seuraavana vuonna hän julkaisi kirjasen nimeltä ”Avioliiton ylistys”, jossa hän leimasi pappien selibaatin vahingolliseksi ja luonnonvastaiseksi.

Emme tiedä, kuinka kauan Särkilähti viipyi Louvainissa, sillä seuraava lähdemaininta on vasta vuodelta 1524, jolloin hän oli jo kotona. Suomen piispainkronikan mukaan hän oli palannut maailmalta ”ensimmäisenä wittenbergiläisten joukosta” ja alkanut julistaa luterilaista oppia Turun koulussa ja tuomiokirkossa. Särkilähteen nimeä ei löydy Wittenbergin yliopiston matrikelista, mutta kaikki Lutherin kuuntelijat eivät kirjoittautuneet yliopistoon. On ilmeistä, että hän oli monen nuoren humanistin tavoin siirtynyt Erasmuskin oppilaasta Lutherin kannattajaksi.

Uuden ylioppilastalon vihkiäisiin kirjoittamaansa runossa *Maisteri Pietari Särkilähteen kiusaus* V. A. Koskenniemi sijoitti yhtä kaikki suomalaisylioppilaan Wittenbergiin valvomaan myöhään Vulgatansa ääressä. Tällöin hän sai - kuten Faust - ”itse Viettelijän vieraakseen”. ”Ei turhaan teologiaa tutkinut, ois unessakin Pirun tuntenut.” Tämä kehotti Pietaria jättämään Martti-tohtorin löpötykset ja lähtemään mukaansa. Tarjoukset olivat tavanomaiset: ”Me juomme viinit, valloitamme naiset.” ”Särkilähti, Suomen mies” pysyi kuitenkin Raamattunsa ääressä.

Todellisuudessa hän valloitti ainakin yhden naisen. Tämä oli Margareeta Korneliuksentytär, jonka hän toi mukanaan palatessaan Turkuun. Särkilähti oli ensimmäisenä Ruotsin valtakunnassa solminut pappisavioliiton, ehkä Erasmuskin traktaatin rohkaisemana.

Pietari Särkilähti kuoli vuonna 1529. Edellisenä vuonna Turkuun tullut Mikael Agricola ehti piispainkronikan mukaan ”omaksua oikean apostolisen opin alkeita maisteri Pietari Särkilähteen opetuksesta ja saarnoista. Hänet vihittiin papiksi, ja hän saarnasi ahkerasti sekä Turun tuomiokirkossa että piispantarkastuksilla”. Agricola valmisti saarnansa vuonna 1531 ostamansa Lutherin latinankielisen postillan avulla. Kirja on säilynyt. Agricola tutki sitä ahkerasti, korjasi painovirheitä, teki alleviivauksia ja kirjoitti marginaaleihin yli 1300 reunahuomautusta, useimmat latinaksi. Puolet niistä on viittauksia raamatunkohtiin. Agricola on käyttänyt virallista tekstiä eli Vulgataa, mutta yksi kokonaan siteeratuista raamatunkohdista seuraa Erasmuskin Uuden testamentin latinannosta. Emme tiedä, mitä Erasmuskin painosta Agricola käytti, mutta teos oli tunnettu myös Suomessa.

Kansalliskirjastossa on Baselissa vuonna 1526 painettu, vain latinankielisen tekstin käsittävä oktaavokokoinen *editio minor*, jonka marginaaleihin on käännetty joitakin sanoja suomeksi.

Lukiessaan Lutherin postillaa Agricola kiinnitti huomiota reformaattorin runsaasti käyttämiin sananlaskuihin. Alan auktoriteetti oli Erasmus, jonka kokoelma nimeltä *Adagiorum Collectanea* ilmestyi vuonna 1500 ja sisälsi runsaat 800 sananlaskua. Hän täydensi kokoelmaansa koko loppuelämänsä, niin että viimeinen, humanistien kuolinvuonna 1536 ilmestynyt laitos sisältää 4 251 sananlaskua. ”Sanotaan, että kenen tahansa on helppo kirjoittaa sananlaskuja. Pitää paikkansa, mutta tuhansien kirjoittaminen on vaikeampaa”, Erasmus kirjoitti viimeisten editioiden nimiölehdelle.

Erasmus haki sananlaskunsa antiikin kirjallisuudesta, Raamatusta ja kirkkoisiltä. Hän varusti ne selityksillä lähdepohjasta, merkityksestä ja käytöstä. Joskus hän sijoitti selityksiin omia huomioitaan ja mielipiteitään. Eräät laajenivat tutkielmiksi, jotka julkaistiin myös erillisinä. Tällainen oli esimerkiksi pasifistinen *Dulce bellum inexpertis* (Sota on suloista niille, jotka eivät ole sitä kokeneet).

Adagia oli tarkoitettu klassisen kirjallisuuden ja tyylin oppaaksi, joka tarjosi vaivattoman pääsyn antiikin kulttuurin lähteille. Erasmus saattoi siinä myös toteuttaa ohjelmaansa klassisen kulttuurin ja kristinuskon synteesisistä. Esipuheessa hän mainitsee Jeesuksen käyttäneen sananlaskuja, ja kokoelman ensimmäisestä sananlaskusta *Amicorum communia omnia* (Ystäville kaikki on yhteistä) alkaen hän hakee paralleelleja antiikin opettajien ja kristinuskon välillä.

Agricola selitti Lutherin postillan sananlaskuja *Adagian* avulla. Hän kirjoitti puoleen (22) poimimistaan 41 sananlaskusta selityksen marginaaliin. Tällöin hän joutui tiivistämään Erasmusin tekstiä ja onnistui siinä useimmiten varsin hyvin. Joihinkin sananlaskuihin hän merkitsi myös Erasmusin käyttämän lähteen. Lisäksi Agricola alleviivasi joukon sananlaskuja, mutta tyytyi kirjoittamaan ni-

den kohdalle marginaaliin ainoastaan sanan *Adagium*. Suurin osa näistäkin merkinnöistä on tehty Erasmusin avulla.

Agricola oli mieltynyt sananlaskuihin, siroteli niitä teoksiinsa ja sepitti niitä itsekin. Hän aikoi vuoden 1553 alussa julkaista sananlaskukokoelman, mutta tästä on säilynyt ainoastaan neljän sivun mittainen käsikirjoituskatkelma. Se on loppupuoli latinankielisestä esipuheesta, jos-

sa Agricola korostaa sanalaskujen arvoa mukaillen *Adagian* esipuhetta ja tarjoaa esimerkkeinä puolen tusinaa sananlaskua, jotka ovat kaikki Erasmusin kokoelmasta. Hän siteeraa myös kreikkalaisen kirkkoisän Synesios Kyreneläisen satiiria nimeltä *Kaljupäisyyden ylistys*. Tämän kirjoituksen ensimmäinen latinankielinen laitos ilmestyi liitteenä

Johannes Frobenin vuonna 1515 painamaan Erasmusin teokseen *Encomium moriae* eli *Tyhmyyden ylistys*. Se kulki myös seuraavien *Morian* laitosten mukana, eikä sitä julkaistu erillisenä myöhemminäkään 1500-luvulla.

Erasmus tunnetaan nykyään tästä satiiris-taan, ja häntä kunnioitetaan eräänlaisena valistusmiehenä, oman aikansa Voltairena, kirkon ja valitsevan järjestyksen kriitikkona. Hän on saanut merkkipäivänsä myös suomalaisen humanistien juhlakalenteriin, jossa hänelle on merkitty kaksi muistopäivää. Kansainvälinen, vuonna 1980 perustettu Erasmus of Rotterdam Society juhlii sekä syntymä- että kuolinpäivänä (27.10. ja 12.7.) ja 25. huhtikuuta, jolloin Erasmus vihittiin papiksi.

Erasmus oli raamattuhumanisti. Hänen merkittävin teoksensa on viisisataa vuotta sitten ilmestynyt Uusi testamentti. *Novum Instrumentum* (Erasmus palasi seuraavissa painoksissa traditioonlaiseen nimeen *Novum Testamentum*) on foliokokoinen teos, joka sisältää rinnakkaisilla palstoilla kreikankielisen tekstin ja Erasmusin siitä tekemän Vulgatasta poikkeavan latinannoksen. Tämän jälkeen seuraa laaja selitysosasto, joka käsittää sekä tekstikriittisiä että teologisia huomautuksia. Nimiölehden otsakkeesta käy ilmi, että kyseessä on Uuden testamentin uudistettu ja korjattu laitos, joka perustuu kreikankieliseen tekstiin. Lisäksi nimi

kertoo, että tekijä on lisännyt omia huomautuksiinsa ”osoittaakseni lukijalle, mitä muutoksia olen tehnyt ja miksi”.

Erasmus omisti teoksen paaville, ja vastauskirjeessään ”rakkaalle pojalleen Erasmus Rotterdamilaiselle, pyhän teologian professorille” Leo X mainostaa teosta oppineille ja sulkee sen tekijän suosionsa. Erasmus liitti tämän kirjeen jokaisen uuden painoksen alkuun ja hankki lisäksi teokselleen keisarillisen privilegion.

Teoksen päätarkoitus oli korjata perinteistä Vulgatan tekstiä, ja juuri tämä herätti vastustusta, ei niinkään ensi kertaa julkaistu alkuteksti; kreikan taito oli vielä harvinaista oppineiden keskuudessa. Erasmus joutui korjaamaan sitäkin, sillä hänen ensipainokseen käyttämästään ainoasta Ilmestyskirjan käsikirjoituksesta puuttui muutamia jakeita, ja hän oli paikannut kohdat kääntämällä ne Vulgatasta kreikaksi. Seuraavien painosten muutokset koskivat kuitenkin ennen muuta latinankielistä tekstiä. Selitysosasto laajeni niin ikään painos painokselta, kun Erasmus vastasi teoksen saamaan kritiikkiin. Toinen painos ilmestyi vuonna 1519, kolmas vuonna 1522, neljäs vuonna 1529 ja viimeinen vuonna 1535; se on laajentunut yli 1 300 sivun mittaiseksi.

Renessanssi ja reformaatio kohtasivat toisensa Erasmus Uudessa testamentissa. Hän toi teologiaan humanistisen metodin: Uutta testamenttia oli tutkittava alkukielellä ja samalla tavoin kuin muuta antiikin kirjallisuutta. Tämä oli vallankumouksellinen uudistus, joka aloitti modernin kriittisen raamatuntutkimuksen.

Erasmus ei käyttänyt kansankieltä, mutta toivoi Uuden testamenttinsa esipuheessa, että maallikotkin voisivat lukea Pyhää sanaa omalla kielellään. ”Toivoisin kaikkien naisten lukevan evankeliumeja ja Paavalin kirjeitä. Ne pitäisi kääntää kaikille kielille, niin etteivät ainoastaan skotit ja irlantilaiset vaan myös turkkilaiset ja saraseenit voisivat ymmärtää ja lukea niitä.”

Erasmus editiosta tuli perusta useille kansankielisille versioille. Kääntäessään Uutta testamenttia saksaksi Wartburgin linnassa vuonna 1522 Lutherilla oli käytössään vuoden 1519 painos, josta hän hyödynsi sekä kreikkalaista että latinalaista tekstiä. Erasmus ansiot haalistuivat kuitenkin pian, sillä jouduttuaan teologiseen kiistaan

humanistin kanssa Luther toivotti tämän samaan paikkaan Saatanan ja paavin kanssa. Anglofonisen maailman merkittävin teos, *King James Version* vuodelta 1611, pohjautuu paljossa kolmanteen eli vuoden 1522 painokseen. Erasmus ensi kertaa painamasta kreikankielisestä tekstistä muodostui taas niin kutsuttu *textus receptus*, johon tieteellinen Uuden testamentin tutkimus tukeutui 1800-luvun loppupuolelle saakka. Suomalaisessa raamatunkäännöstyössä sen käytöstä luovuttiin vasta 1900-luvun alussa; vuosien 1938 ja 1992 Uudet testamentit on käännetty uusimmista tekstilaitoksista.

Agricola käytti suomennoksessaan neljättä tai viidettä painosta; ne eivät juuri eronneet toisistaan. On todennäköistä, että hän oli tutustunut kreikankieliseen tekstiin jo ennen lähtöään Wittenbergiin. Postillan reunamerkinnot kertovat, että hän on selittänyt muutamia Lutherin tekstiinsä sirottamia kreikankielisiä sanoja kahden sanakirjan avulla. Tämä osoittaa nuoren piispansihteerin aloittaneen kreikan opinnot, joiden tarkoituksena on epäilemättä ollut arvokkaamman tekstin ymmärtäminen. On ilmeistä, että hänet lähetettiin vuonna 1536 Wittenbergiin erityisesti Uutta testamenttia kääntämään.

Agricolan pääteos valmistui vuonna 1548. Sen parateksteihin kuuluvat kunkin evankeliumin alkuun sijoitetut lyhyet evankelistojen elämäkerrat. Niitä ei ole Lutherilla eikä ruotsalaisessa Raamatussa. Ne ovat kirkkoisä Hieronymuksen käsialaa ja Agricola on ottanut ne Erasmus Uudesta testamentista.

Uuden testamentin esipuheessa Agricola ilmoittaa, että ”tämä pyhä ja kallis kirja” on suomennettu ”puolittain kreikan, puolittain latinan, saksan ja ruotsin kirjoista”. Vaikka lähtötekstit usein peittävät toisensa, on suomennoksessa kohtia, jotka on voitu kääntää vain kreikasta. Yleisvaikutelma Uuden testamentin pohjateksteistä on, että Agricola on evankeliumeissa ja Apostolien teoissa seurannut kreikan ja latinan tiivistä linjaa, mutta liittynyt kirjeissä mieluummin Lutherin ja ruotsalaisen Raamatun selittelevään tyyliin.

Agricolan vuonna 1544 ilmestynyt rukouskirja käsittää vajaat 900 oktaavokokoista sivua ja sisältää lähes 700 rukousta. Niiden lähteinä ovat Raamattu, Turun keskiaikainen messukirja *Missä-*

le Aboense ja Agricolan nimiölehden kääntöpuolella luettelemat rukouskirjat. Luettelon kärjessä on ”isämme Herra Tohtori Martin Luther”, seuraavana ”opettajamme maisteri Philipp Melanchthon” ja kolmantena Erasmus Rotterdamilainen. Lutherilta ja Melanchthonilta Agricola on kääntänyt muutaman rukouksen kummaltakin, mutta Erasmusuksen rukouskirjan miltei kokonaan.

”Muutamia uusia rukouksia, joiden avulla nuorukaiset oppivat keskustelemaan Jumalan kanssa” on humanistin viimeisiä teoksia. Se painettiin Baselissa 1535, ilmestyi vuosisadan loppuun mennessä yhteensä 16 painoksena, ja se käännettiin saksaksi, ranskaksi, espanjaksi, hollanniksi ja englanniksi. Sen rukouksia siirtyi sekä katolisiin että protestanttisiin rukouskirjoihin, useimmiten ilman tekijännimeä, joka oli saanut huonon kaiun tunnustuksellisten rintamien molemmiin puoliin.

Erasmus omistaa teoksen rikkaan suosijansa nelitoistavuotiaalle pojalle, ”sillä parhaat asiat on opittava ensimmäisinä”. Rukoukset on kuitenkin tarkoitettu sekä nuorille että vanhoille. Useimmat on laadittu eri elämäntilanteisiin: rukouksia eri vuodenaikoina, purjeita nostettaessa, kouluun mentäessä ja sotaan lähtiessä; rukouksia sairastavalle, epäilevälle ja ahdistetulle. Suuri osa rukouksista on osoitettu Kristukselle, eikä humanisti ensi sijassa vetoa Jeesukseen opettajana ja esikuvana, vaan Jumalan poikana ja syntien sovittajana, luoja ja maailman hallitsijana. Monet rukoukset liittyvät evankeliumien kertomuksiin.

Erasmus jäi katoliseen kirkkoon, mutta hänellä oli oppilaita ja kannattajia myös reformaatio-liikkeeseen liittyneiden joukossa. Hän ei ottanut valikoimaansa yhtään rukousta, joka olisi saattanut loukata reformaation kannattajia. Niinpä mukana ei ole yhtään pyhimyksille osoitettua rukousta, kun taas yhdessä lievästi arvostellaan pyhien apuun turvautumista.

Rukouksia on yhteensä 68. Agricola käänsi yhteensä 38 rukousta, näistä suurimman osan rukouskirjan alkuosasta – loppuosa sisältää pääasiassa raamatunlauseista kokoonpantuja lyhyitä rukouksia. Agricolan suomennos on suurimmaksi osaksi sanatarkkaa, vaikka hän ei olekaan sidoksissa pohjatekstiin yhtä tiukasti kuin raamatunkäännöksessään.

Ensimmäinen kokonaan suomennettu Eras-

muksen teos *Libellus aureus de civilitate morum puerilium* eli *Cullainen Kiria Nuorukaisten Tapain sijjollisudest* ilmestyi vuonna 1670 Johannes Gezeliuksen kirjapainosta. Se oli Turun koulupojille jo ennestään tuttu, sillä latinankielinen laitos oli määrätty oppikirjaksi jo vuonna 1571, ja samana vuonna kirja painettiin Tukholmassa. Se oli humanistin laajimmin levinneitä kirjoja. Ensipainos on vuodelta 1530, ja lukuisia latinalaisia laitoksia seurasivat käännökset saksaksi, ranskaksi, hollanniksi, tšekiksi; niissä on usein rinnakkaisilla palstoilla latinan ja kansankielinen teksti. Ruotsinkielinen laitos ilmestyi vuonna 1620.

Gezeliuksen kustantama versio sopi paitsi hyvien tapojen myös kielten opiskeluun, sillä teos on neljänä versiona, ensin latinaksi, sitten saksaksi, edelleen ruotsiksi ja viimeiseksi suomeksi. Suomentajaa ei tunneta; Matti Kuusen ehdokkaina olivat Laurentius Tammelinus ja Henrik Florinus. Meilahden Leijonat ovat julkaisseet teoksen suomalaisesta osasta näköispainoksen vuonna 1961. Sen on lyhyesti esitellyt Matti J. Castrén. Uusi suomennos vuodelta 2005 on Heli Paalumäen ja Hannu Salmen käsialaa; esittelyn on kirjoittanut Hannu Salmi.

Tämäkin teos on omistettu erään Erasmusuksen mesenaatin teini-ikäiselle pojalle. Siitä tuli koko protestanttiseen maailmaan levinnyt koulukirja, jota käytettiin Saksassa vielä 1700-luvun lopulla, jolloin se sai väistyä valistuspedagogian tieltä. Se kelpasi myös varttuneemman väen luettavaksi eräänlaisena *Käytöksen kultaisena kirjana*; se oli sivistyneelle porvaristolle suunnattu ja sukua Baldasar Castiglionen hovietikettiä opettavalle teokselle.

Kultainen kirja on käytännöllinen opas ilman filosofisia pohdiskeluja. Se alkaa ruumiin kielestä, siirtyy sitten vaatetukseen, käyttäytymiseen pidoissa, kirkossa, leikeissä ja makuuhuoneessa. Se antaa hyvän kuvan ajan tavoista ja oloista; maailmaa nähnyt humanisti toteaa siellä täällä, että eri kansojen käytännöt eroavat toisistaan ja kehottaa mukautumaan maan tapoihin.

Seuraava Erasmusuksen suomennos ilmestyi vuonna 1952, mutta se ei ole päässyt bibliografioihin itsenäisenä teoksena. Lutherin teosten suomentajana kunnostautunut A. E. Koskeniemi julkaisi oppi-isän teoksen *Sidotusta ratkaisuvallasta* (*De servo arbitrio*, 1525), joka vaati taustakseen

kiistan edellisenä vuonna aloittaneen Erasmusuksen kirjoituksen *Vapaasta ratkaisuvallasta* (*De libero arbitrio*).

Esipuheessa suomentaja ylistää Lutheria, ja myös kuvaus hänen vastustajastaan noudattelee traditionaalista linjaa:

Se, että Erasmus oli avioliiton ulkopuolella syntynyt ynnä eräät karvaat lapsuudenaikaiset kokemukset tekivät hänestä ns. probleemalapsen. Suurimmalta osalta tästä johtui hänessä kaikki se, mikä tavallisesti pidetään luonteenveikoina: arkuus, epävarmuus, häilyvyys, epäluulo ja kateus. Elämän varrella häneen pesiytyi tautien muodossa joukko vitsauksia, jotka heikensivät häntä ruumiinkin puolesta: hermoheikkous, luuvalo, sappikivitauti ja kaiken kukkuraksi raskaana kärsittävästä todennäköisesti sukupuolitauti, asuintoverista tarttunut. Hänen olemukseensa ei voinut olla vaikuttamatta sekään, että hän oli vailla isänmaata, vailla kansallisuutta; hän oli harhaileva maailmankansalainen.

Jo Agricolan tuntema *Tyhmyyden ylistys* ilmestyi vuonna 1974 (5. painos 2010) Kauko Kareen kääntämänä ja varustettuna Kaarle Hirvosen laajalla viiteapparaatilla. Esipuheessa Kare esittelee humanistin sukulaissielunaan, lehtimiehenä ja pakinoitsijana. Tuomo Pekkasen ja Virpi Seppälä-Pekkasen suomennos ilmestyi vuonna 1996 (2. painos 1997). Latinistien käännös ei noudattele alkuteoksen lauserakennetta niin tarkasti kuin Kareen, mutta teksti on helppolukuisempaa. Laitos on kuvitettu, kuten monet latinalaiset ja kansankieliset painokset aina 1500-luvulta lähtien; Hans Holbein piirsi kuvat vuoden 1515 editioon; 1700-luvun ranskalaisissa laitoksissa Moria esiintyy sievistelevänä hupsuna, ja myös hänen pillinsä mukaan tanssivat kantavat aikakautensa herraskaista vaatepartta.

Erasmusuksen tutkimus on Suomessa ollut niukkaa. Johan Huizingan klassinen elämäkerta (1924) ilmestyi 1953 Eino E. Suolahden saksasta kääntämänä, tosin ilman viiteapparaattia, kirjallisuusluettelo ja hakemistoa. Teologeja on kiinnostanut lähinnä kiista Lutherin kanssa. Aarne Siirala paneutui tähän kirjassaan *Jumalallinen inhimillisyyden* vuonna 1968. Se ilmestyi myös englanniksi mutta on vaikeaselkoinen kummallakin kielellä. Kaarlo Arffmanin kolmiosainen teos *Yliopistot ja kirkon*

magisterium reformaation alkuvaiheessa (1981–90) käsittelee Euroopan yliopistojen suhtautumista reformaatioon. Erasmus tulee esille sekä Louvainin että Baselin yliopiston yhteydessä. Erasmusuksen Baselin-aikana reformaatio pääsi voitolle, ja melakoita kauhistunut Erasmus joutui siirtymään läheiseen Freiburgiin.

Humanistin laajasta tuotannosta ovat nyky-suomeksi ilmestyneet kolme kirjasta, jotka kaikki olivat aikansa ja myöhempienkin aikojen bestsellereitä. Valikoima on onsuppea, mutta jatkuvasti tutustumisen arvoinen. Erasmusuksen rukoukset kestävät vertailussa niiden kanssa, joita kirkolliskokouksen käsikirjajaliokunta muotoilee ajankohittaiseen tarpeeseen. Nuorison ja vanhemmankin väen käytös jättää yhä toivomisen varaa, ja Tyhmyyden jumalattarella on jatkuvasti runsas kannattajakunta.

Lähteitä

- Erasmus Rotterdamilainen: *Cullainen Kiria Nuorucaisten Tapain sijvöllisudest*. Johan Winter, Aboae 1670. Näköispainos: Lions Club Meilahti, Helsinki 1961
- Tyhmyyden ylistys*. Suom. Kauko Kare. Karisto, Hämeenlinna 1974. Olisiko naisesta piispanhiipan kantajaksi [Abbatis et eruditae]. Suom. Teivas Oksala. *Kanava* 1985
- Tyhmyyden ylistys*. Suom. Tuomo Pekkanen ja Virpi Seppälä-Pekkanen. Yliopistopaino, Helsinki 1996.
- Kultainen kirja nuorten hyvistä tavoista*. Suom. Heli Paalumäki ja Hannu Salmi. Faros, Turku 2005.
- Rukouksia*. Suom. Simo Heininen. Kirjapaja, Helsinki 2006.

Kirjallisuutta

- Augustijn, Cornelis: *Erasmus. His Life, Work, and Influence*. Toronto University Press, Toronto 2016.
- Heininen, Simo: *Mikael Agricola ja Erasmus Rotterdamilainen*. Suomi 192. SKS, Helsinki 2006.
- Heininen, Simo: *Mikael Agricola. Elämä ja teokset*. Edita, Helsinki 2007.
- Häkkinen, Kaisa: *Erasmus Rotterdamilaisen Cullainen kiria. Suomenmoskirjallisuuden historia 1*. SKS, Helsinki 2007.
- Jarolf, Tage: *Humanistin kirjasto. Bibliophilos* 2004.
- Kuusi, Matti: *Miten suomennettiin Erasmusuksen Libellus Aureus? Virittäjä* 1989.
- Mikkeli, Heikki: "Erasmusuksen nimi ei koskaan katoa". *Historiallinen Aikakauskirja* 1996.
- Suolahti, Eino E.: *Erasmus ja Luther. Valvoja* 1955.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston kirkkohistorian professori (emeritus).